

Wanneer we spreken over RE-acties op geweld.

Interview met Mokhallad Rasem

Sofie de Smet & Marieke Breyne

Dit interview kwam tot stand in het kader van de voorbereidingen voor het internationale congres Re-Moving Apartheid, Postdramatic and Postnarrative Modes of Coping with Trauma, dat op 28, 29 en 30 september 2016 plaatsvindt in het Gentse kunstencentrum Vooruit. Het onderzoekscentrum S:PAM van de Universiteit Gent, de KU Leuven en de Gentse School of Arts organiseren samen dit overlegforum over de traumatische sporen van apartheid en discriminatie en de manier waarop kunst daarmee omgaat.

Op de tweede dag van deze internationale conferentie wordt de voorstelling *Body Revolution* getoond als deel van de avondprogrammatie in de School of Arts Gent. *Body Revolution* (2014) is een voorstelling van Toneelhuis-regisseur en acteur Mokhallad Rasem. Hij volgde zijn theateropleiding in Bagdad, maar ontvluchtte de stad tijdens de oorlog. Sinds 2005 woont Rasem in België en sinds 2013 is hij als maker verbonden aan het Toneelhuis. Zijn uiteenlopende performances worden vaak als beeldend, associatief en fysiek omschreven. Met *Body Revolution* onderzoekt Rasem onbewuste lichamelijke reacties op geweld en angst. Het gaat om reacties van een lichaam dat zich te midden van het geweld bevindt, maar evenzeer van een lichaam dat op een afstand geraakt wordt door geweld – bijvoorbeeld in het geval van Rasem wanneer hij nieuws verneemt over zijn familieleden of vrienden die nog steeds in het conflictgebied wonen. Via een dansante vertaling van lichamelijke responsen maakt *Body Revolution* de directe en indirecte invloed van geweld op het lichaam voelbaar -- zelfs voor een publiek dat dergelijk geweld nooit 'aan den lijve' heeft ervaren. In *Body Revolution* transformeert Rasem het herbeleven van ervaringen van geweld en oorlog tot een intieme installatie waarin belichaamde herinneringen elkaar, één na één, opvolgen.

We spraken met Rasem over deze lichamelijke reacties op geweld, over oorlog en lijden in hartje Antwerpen, in het stadspark op een eerste warme lentedag. Bij het herbeluisteren van de opname vallen het luchtige gekwetter van de vogels en het geroezemoes van de eerste zonnebaders in het stadspark op. Het gesprek stuurt ons echter meedogenloos terug naar het trauma van oorlogservaringen. Het interview vond immers ook plaats een dag na de bloedige aanslagen in Rasems geboortestad Bagdad. Het herbeleven van geweld zoals we het zien en voelen in *Body Revolution* speelde zich met andere woorden opnieuw af voor het oog en het oor van de interviewer.

*Een man loopt met trage schreden en schiet met een waterpistool. Het is niet zijn waterpistool. Het is het waterpistool van zijn kind dat hij in de oorlog verloren heeft. “Waarom schiet je met water?”, vragen omstaanders. De man antwoordt; “Ik vul het waterpistool elke dag met mijn tranen en ik schiet de tranen voor mijn kind”.
(Mokhallad Rasem)*

RE-volutie

Opmerkelijk is dat Body Revolution hetzelfde suffix re- bevat als de titel van de conferentie: Re-moving Apartheid en van het woord re-volutie. Hoewel de Arabische Revolutie Rasem inspireerde tot het maken van Body Revolution, keert hij in deze voorstelling toch voornamelijk terug naar de etymologische betekenis van het woord ‘revolutie’: re-volvere of terug-wentelen, terugkeren (in de tijd).

MR: *Body Revolution* is voor mij een gedicht over het pijnlijke lichaam dat af en toe terug gekatapulteerd wordt naar het verleden. De Arabische Lente was een inspiratie en specifiek de dood van Mohamed Bouazizi, een Tunesische jongeman die zichzelf op 17 december 2010 in brand stak uit protest tegen het regime. Zijn actie vanuit én op het eigen lichaam liet me stilstaan bij de invloed van geweld en lijden op het lichaam. Hoe reageerde mijn lichaam en hoe bewoog mijn lichaam tijdens al dat geweld van de oorlog? Wat zijn de acties en reacties van een lichaam te midden van oorlogsgeweld? De oorlog duwt het lichaam in talrijke onbewuste en onverwachte reacties waarbij de grens tussen dood en (het alledaagse) leven heel dicht bij elkaar liggen. Bij een ontploffing, bijvoorbeeld, gaat je lichaam onmiddellijk naar beneden en zoek je bescherming. De seconden voorafgaand hoor je de wind ruisen als een angst die je opzoekt om je vervolgens te ontvoeren. Gaat de dood me ontvangen of ga ik weglopen? Vervolgens start als het ware een wedstrijd tussen dood en leven. Ga ik verliezen? Ik heb meer dan twintig keer gewonnen, maar vele anderen verliezen. Het is een wedstrijd van verlies voor beide partijen. De verliezers verliezen het leven. De winnaars hebben enkel de winst geboekt om niet te sterven, maar verliezen ook. Tijdens de oorlog is er geen

Mokhallad Rasem, *Body Revolution* (c) Kurt Van der Elst

opwarming of repetitie van bewegingen. In *Body Revolution* verbind ik net die onbewuste reacties van het lichaam met uiterst bewuste en gecontroleerde danssequenties.

De beelden van de Arabische Revolutie herinnerden me *stante pede* aan deze lichamelijke reacties. Die onbewuste reflexen van het lichaam zitten vol herinneringen van pijn. Ik heb gemerkt dat de oorlog of het geweld in je lichaam blijft, eindeloos en oneindig. Ik geloof niet dat het weggaat, het blijft een litteken. Ik vergelijk het graag met een stuk fruit in je hand dat je tracht dicht te knijpen. De druppels en hun inherente pure smaak verbeelden voor mij de pijn.

Gisteren werden er meerdere bomaanslagen gepleegd in hartje Bagdad. Er vielen bijna honderd doden en vele gewonden. Overal op Facebook circuleren verschrikkelijke beelden. Eén foto van een vrouw op de marktplaats zag je overal weer opduiken. De achtergrond is gehuld in rook en vuur terwijl zij wegloopt van de dood. Mijn dag gisteren was vreselijk. Het geweld kruipt terug in je lichaam. Bij het zien van die beelden word je, na zoveel jaren, direct terug naar het verleden gekatapulteerd. Dát is *Body Revolution*.

In de voorstelling wil ik via theater de blijvende invloed van geweld op het lichaam tonen. De media benoemen enkel het geweld. Ik wil niet louter het geweld dat gebeurt tonen als feit, maar ook aansporen om geweld te stoppen door de de invloed op het lichaam voelbaar te maken. Niet alleen: “Kijk, dat is er gebeurd”, maar ook de boodschap “Stop geweld”.

RE-pétition: La mort dans l'âme

Een groot deel van de voorstelling bestaat uit een langzaam verschijnen en verdwijnen van de drie performers (Mostafa Benkerroum, Bassim Mohsen, Ehsan Hemat) in en uit de geprojecteerde beelden van kapotgeschoten landschappen. Gehuld in eenzelfde witte doek als het projectie-achterplan, lijken ze, omgeven door ongreepbaar stof en voelbare glasscherven, te zweven tussen lichaam en geest. Elk van hen zweeft zelfs tussen leven en dood, als een ziel “which always speaks to us at the same time of life and of death and makes us dream of immortality” (Derrida 75) – dezelfde onsterfelijkheid die ook voor Socrates een debat uitlokte tijdens de laatste uren voor zijn dood (Plato).

MR: De kleur wit associeer ik met een lege pagina, een nieuw leven. In Irak worden pasgeborenen in witte lakens gewikkeld. En als je sterft, wordt je lichaam opnieuw in witte lakens gewikkeld. Het leven start en eindigt wit. We keren op

verschillende wijzen terug naar wit. Je haren worden wit. Maar een volledig witte pagina – een *tabula rasa* – volgt niet na ervaringen van oorlogsgeweld. Het oude vermengt zich met nieuwe elementen en dat impliceert een gelaagdheid. Ik tracht vanuit deze combinatie iets te creëren waarin elementen van kwaadheid en vrede zich kunnen opstapelen. De witte lakens symboliseren ook de vele lagen van de huid die je lichaam tot op het bot (aan)raken. De voorstelling is voor mij die transitie van laag naar laag, van doek naar doek, tot op de kern van herinneringen.

De in wit gehulde lichamen in *Body Revolution* verdwijnen telkens in de rook of in de verwoeste gebouwen. Waarom zijn ze zo transparant? Ze bewegen zich op de grens tussen leven en dood. Ze hebben iets verloren, stuk voor stuk, maar ze zijn er nog. Kijken mensen naar hen of niet? Kijken mensen naar het geweld dat er gebeurt of niet?

Het lichaam in *Body Revolution* wordt ook uit elkaar gedreven door geweld. Een arm wordt een deel van een steen op de muur, een voet wordt een tak van een boom. Dat is ook wat tijdens een ontploffing gebeurt: alles wordt een deel van je lichaam. Je weet niet meer waar je hoofd, je been, je voet is. Alles wordt getransformeerd, onbewust. Je hoofd wordt de zetel van een fiets. Je ziet een man en je ziet een baby – en plots ligt de papfles aan de mond van die oude man. Dit zijn gruwelijke voorbeelden, maar dat is wat een ontploffing aanricht. Het is de onbewuste transformatie van de harde realiteit. En de vraag is: hoe ga je daarmee om?

Ik tracht de gruwel van de oorlog, die lichamen en gemeenschappen uit elkaar drijft, heel bewust te transformeren met beelden. De oorlog heeft een visueel perspectief. Natuurlijk. De oorlog heeft geen woord.

De lichamen in *Body Revolution* vergelijk ik met een Kleenex-doois vol zakdoekjes. De zakdoekjes lijken op de zielen in de voorstelling. Je neemt er eentje uit, maar je merkt al snel dat ze niet krachtig zijn. De ziel heeft geen kracht meer om alleen recht te staan door de onophoudelijke confrontatie met een realiteit van geweld en angst. De doos is een soort bunker waar iedereen uitkomt. Eens uit de bunker is een deel van de centrale richting van het lichaam, die normaliter kracht geeft, verloren. Vele bewegingen in de voorstelling weerspiegelen hoofden die draaien. Waar moet ik naartoe vluchten? Welke richting? Het hoofd kan geen richting meer geven, want het is verloren door de pijn van het lichaam. En omgekeerd, het lichaam sterft van de mentale pijn. Bijgevolg willen de mensen bij elkaar zijn en elkaar steunen. In hun samenzijn

heerst er hoop. Dat zie je ook in de bewegingen van de performers: ze helpen elkaar om recht te staan en houden elkaar vast.

RE-is

Body Revolution staat in kunstencentra als een guerrilla-versie van een voorstelling geafficheerd. Dit vooral door de korte creatie- en speelperiode, maar ook de minimale technische set-up, met een maximaal theateraal effect, draagt daartoe bij.

Die set-up maakt ook dat de voorstelling onbelemmerd kan toeren. Van België – waar oorlogsgeweld moeiteloos als een ‘ver van m'n bed show’ kan gepercipieerd worden – tot Iran en Uganda. De voorstelling wordt zelfs binnenkort als openlucht-editie gespeeld in Rwanda, in het Kigali Genocide Memorial Amfitheater, op dezelfde dag van de herdenking van de genocide.

MR: Overal in de wereld heerst er angst voor geweld en oorlog. En overal zijn er mensen die geen oorlog willen en al deze mensen hebben een geschiedenis. Hoe kijken wij naar de realiteit als alles kapot is? Hoe lees ik het opnieuw? Dat heeft ook iets te maken met hoop. Ik laat graag iets opnieuw geboren worden, ook vanuit angst of dood. De verbeelding maakt je heel sterk, waar je ook bent.

De dagelijkse beeldenstroom informeert ons over de feiten van oorlog, maar het blijft een ervaring zonder gevoel. Kijk naar wat in Brussel is gebeurd. Enkel de mensen die er aanwezig waren, die het echt lijfelijk meemaakten, hebben het ook echt gevoeld en voelen het nog steeds. *Body Revolution* tracht te tonen wat geweld en oorlog effectief doet met mensen om ons bewuster te maken van onze blik. Daarin schuilt denk ik de kracht van kunst. Kunst kan de blik, hoe mensen kijken naar de politiek, naar geweld, transformeren. *Body Revolution* zoekt naar die transformatie en bevraagt hoe we naar geweld kijken, geweld beschrijven, geweld tekenen en geweld spelen. Soms durven mensen niet applaudisseren na de voorstelling, omdat het heel confronterend is.

Daarnaast wou ik het lichaam heel veel laten reizen en aan de wereld laten zien. Het lichaam is heel vaak opgesloten te midden van conflict. En het blijft onlosmakelijk verbonden met ervaringen van oorlog en geweld. Nu wou ik datzelfde lichaam in een koffer op reis nemen. Dus maakte ik een voorstelling die letterlijk in een koffer kan. En de koffer met de witte doeken kan overal naartoe.